

9. Pyrozhenko L. Interaktyvni tehnologiyi navchannya u pochatkovij shkoli [Elektronnyj resurs] / L. Pyrozhenko // Psichologo-pedagogichni problemy silskoyi shkoly. – 2007. – № 23. – S. 96-100. – Rezhy'm dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppps_2007_23_18.

10. Suchasni informacijni tehnologiyi ta innovacijni metodyky navchannya u pidgotovci faxivciv: metodologiya, teoriya, dosvid, problemy // Zb. nauk. pr. – Vy'pusk 14/Redkol.: I.A.Zyazyun (golova) ta in. – Kyiv-Vinnycya: DOV «Vinnycya», 2007. – 484 s.

УДК 378.147.091.33 – 027.22:37]: 378:37.091.12.011.3–051

DOI 10.31652/2415-7872-2020-65-55-62

ПЕДАГОГІЧНА ПРАКТИКА ЯК ЧИННИК ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Білоус О. В., orcid.org/0000-0002-3307-399X

Самойленко П. В., orcid.org/0000-0001-6279-9282

Проаналізовано підходи до визначення поняття «професійний саморозвиток». Розкрито функції професійного саморозвитку особистості майбутнього педагога. Визначено етапи педагогічної практики, зазначено їх сутнісні характеристики. Показано особливості організації педагогічної взаємодії та шляхи створення освітнього середовища на кожному з етапів для професійного саморозвитку майбутнього вчителя. Розкрито зміст, методи, форми кожного з етапів неперервної педагогічної практики, зорієнтованих на професійний саморозвиток майбутнього вчителя.

Ключові слова: педагогічна практика, професійний саморозвиток, функції професійного саморозвитку, фактори професійного саморозвитку, компоненти професійного саморозвитку, самореалізація, самовдосконалення, діалогова взаємодія.

PEDAGOGICAL PRACTICE AS A FACTOR OF PROFESSIONAL SELF-DEVELOPMENT OF A FUTURE TEACHER

Bilous O. V., Samoilenko P. V.

It is shown that self-development of personality occurs predominantly in the process of professional activity. The functions of professional self-development of a teacher are goal-forming, reflexive, active interaction and normative. Goal-forming function directs the development of personality and her main essential forces in relation to the intended goal, the planned ideal. Reflexive function encourages the future teacher to analyze the causal relationships, stimulates the development of his abilities for self-knowledge and self-education, personal evaluation of his own life and pedagogical experience. The function of active interaction determines the activity need of a future teacher and starts the mechanisms of professional self-development. Normative function maintains the balance in the system of teacher activity, reduces the influence of destabilizing factors in pedagogical environment. It is shown that pedagogical practice is an invariant component of professional training, and also an important mean of personal development of a future teacher at student age. It is emphasized that the level of readiness of the future specialist for professional self-development, creative self-realization and self-improvement is determined based on the results of pedagogical practice. The stages of pedagogical practice are defined and their essential characteristics are clarified. The content of the components of professional self-development (motivational and valuable, organizational and informative, technological, reflexive and self-regulatory) at the stages of continuous pedagogical practice is clarified. Peculiarities of organization of pedagogical interaction and ways of creation of educational environment at each of these stages for realization of professional self-development of a future teacher are shown. The content, methods, means, forms of each of the types (stages) of continuous pedagogical practice focused on professional self-development of a future teacher are revealed. The special role of pedagogical support of students during pedagogical practice, psychological support, consultations and providing practical help in professional problem solving is emphasized.

Keywords: pedagogical practice, professional self-development, functions of professional self-development, components of professional self-development, self-realization, self-improvement, dialogue interaction.

Сучасні тенденції розвитку системи педагогічної освіти актуалізують питання щодо безперервності практичної підготовки майбутніх фахівців. У психолого-педагогічній науці недостатньо вивчені можливості неперервної педагогічної практики як чинника професійного саморозвитку особистості. Натомість саме професійний саморозвиток може розглядатися як системоутворювальне поняття у структурі професійної підготовки майбутнього вчителя.

У дослідженні професійного саморозвитку особистості важливими є положення про сутність і розвиток особистості як суб'єкта життєдіяльності (А. Брушлинський, Г. Костюк, С. Максименко, В. Моляко, С. Рубінштейн, В. Семиченко, Т. Яценко та ін.), концепції діяльнісного опосередкування особистісного

розвитку (В. Давидов, О. Леонтьєв, А. Петровський), наукові уявлення про особистість професіонала й закономірності його становлення (Р. Гуревич, Б. Ломов, А. Маркова, В. Шадриков). Ми погоджуємося з С. Кузіковою [10], яка стверджує, що саморозвиток особистості відбувається переважно в процесі професійної діяльності, а професійна спрямованість є фактором особистісного зростання, тому вивчення особливостей формування суб'єкта особистісного саморозвитку неможливе поза контекстом його професійного становлення.

Н. Масовер та Н. Нікітіна [12] визначають професійний саморозвиток як свідому діяльність студента, спрямовану на повну самореалізацію себе як особистості в тій соціальній сфері діяльності, яка визначає його майбутню професію. Ми поділяємо думку С. Мінюрової [13] про те, що саморозвиток у професії можна розглядати як здатність особистості до творчої самореалізації, самопроєктування життєдіяльності, що виявляється у виборі стратегій на основі певних цінностей в умовах системи «людина-професія-суспільство».

Л. Мітіна [14] розуміє професійний саморозвиток як зростання, становлення, інтеграцію та реалізацію у педагогічній діяльності професійно значущих особистісних рис і здібностей, професійних знань і вмінь; активне якісне перетворення людиною свого внутрішнього світу. Професійний саморозвиток є внутрішньо зумовленою прогресивною самозміною людини, що проявляється у зміні якості її професійної діяльності. О. Власова [8] розуміє професійний саморозвиток як багатокomпонентний особистісно та професійно значущий процес, що сприяє формуванню індивідуального стилю професійної діяльності, допомагає осмисленню передового досвіду і власної самостійної діяльності, а також є засобом самопізнання і самовдосконалення.

О. Чудіна [19] визначає такі функції професійного саморозвитку педагога: цілеутворювальна, рефлексивна, активної взаємодії й нормативна. Цілеутворювальна функція спрямовує розвиток особистості та її основних сутнісних сил по відношенню до наміченої мети, запланованого ідеалу, забезпечує переживання ситуацій професійної діяльності, здатність мати цілі і зміст життя, гуманні цінності й ідеали, внутрішні смислові й мотиваційні опори. Рефлексивна функція спонукає майбутнього вчителя до аналізу причинно-наслідкових зв'язків, стимулює розвиток його здібностей до самовивчення, роботи над собою і застосування цієї здібності у складних умовах і обставинах професійної діяльності, пошуку й особистісної оцінки власного життєвого і педагогічного досвіду. Функція активної взаємодії зумовлює потребу в діяльності й активності майбутнього вчителя. Взаємодія особистості зі світом, з людьми дозволяє їй не тільки акумулювати внутрішні потенціали, а й поповнювати їх у структурному, змістовому, ціннісному аспектах. Саме ця функція запускає, на думку науковця, механізми саморозвитку. Нормативна функція підтримує рівновагу в системі діяльності вчителя, зменшує вплив дестабілізуючих факторів у педагогічному середовищі. З огляду на вищезазначене, можна стверджувати, що поняття «професійний саморозвиток» є системоутворювальним у цілісній структурі професійної підготовки майбутніх учителів.

Педагогічна практика є інваріантною складовою професійної підготовки, а також важливим засобом особистісного розвитку майбутнього вчителя у студентському віці. За результатами проходження педагогічної практики встановлюється рівень готовності майбутнього фахівця до виконання своїх функціональних обов'язків. В реальних умовах шкільної практики розвиток особистості визначатиметься складністю виконуваних завдань як прояву набутих професійно-педагогічних компетентностей (ключових та фахових).

У Концепції розвитку педагогічної освіти [9] відзначаються пріоритети вдосконалення системи педагогічної освіти для створення бази підготовки педагогічних працівників нової генерації, створення умов для залучення до педагогічної діяльності фахівців інших професій та забезпечення умов для становлення і розвитку сучасних альтернативних моделей безперервного професійного та особистісного розвитку педагогів, підкреслюється необхідність збільшення тривалості педагогічної практики у системі професійної підготовки вчителів. Визнаються такі спільні виклики на шляху до створення якісної системи підготовки вчителів, як проблеми поєднання в єдиній програмі підготовки, опанування обраною предметною спеціальністю з аспектами викладання та міждисциплінарних зв'язків; недостатня обізнаність у сфері методів дослідницької діяльності, а також недостатня розвиненість системи ролей між членами педагогічного колективу.

Обов'язковою складовою освітнього процесу підготовки здобувача вищої або фахової передвищої освіти до педагогічної професії є безперервна педагогічна практика. Особливості, що зумовлені специфікою педагогічної діяльності вчителів природничого спрямування, знайшли відображення у публікаціях В. Старости [18], О. Блажка [7], П. Самойленка [16, 17] та інших. Основна увага звертається на організаційні аспекти педагогічної практики, застосування модульно-рейтингової системи контролю, проте не враховується подовження термінів виробничої (педагогічної) практики у магістратурі, недостатньо акцентується увага на особливостях кожного з етапів та їх взаємозв'язку в системі безперервної педагогічної практики з позиції забезпечення умов особистісного й професійного саморозвитку майбутніх фахівців.

Для проєктування програми професійного саморозвитку майбутнього вчителя ми взяли до уваги, що структура зазначеного утворення включає такі компоненти: мотиваційно-ціннісний, організаційно-змістовий, технологічний, рефлексивно-саморегуляційний.

Метою нашої статті є теоретичне осмислення наявного досвіду у проведенні педагогічної практики з позиції професійного саморозвитку майбутнього вчителя. Завдання: 1) визначити чинники, що забезпечують професійний саморозвиток особистості майбутнього вчителя на кожному з етапів педагогічної практики; 2) з'ясувати зміст, методи і форми кожного з етапів неперервної педагогічної практики, зорієнтованих на професійний саморозвиток майбутнього вчителя.

Умовно організацію і проведення педагогічної практики можна поділити на чотири етапи: підготовчий, ознайомчий (адаптаційний), діяльнісний, заключний (підсумковий).

Таблиця 1

Фактори, зміст, форми і методи професійного саморозвитку майбутнього учителя на етапах неперервної педагогічної практики

№	Етапи педагогічної практики	Фактори професійного саморозвитку	Зміст професійного саморозвитку	Форми професійного саморозвитку	Методи професійного саморозвитку
1	Підготовчий	Діалогова взаємодія. Організація спільної діяльності у мікрогрупі. «Напружене освітнє середовище», що актуалізує переживання значущості спільної діяльності. Пізнання й аналіз власних психологічних особливостей. Моделювання ситуацій майбутньої професійної діяльності. Активізація саморозуміння і самовизначення.	Знання про структуру особистості, індивідуально-психологічні та вікові особливості учнів, психологічні основи навчання й виховання. Знання основ професійного саморозвитку. Діагностика власних психічних станів, процесів та властивостей. Знання про суть та прийоми рефлексії. Моделювання та розв'язання педагогічних ситуацій, пов'язаних з комунікативною складовою. Складання завдань як засобу реалізації розвивальної функції навчання.	Лекції. Практичні, лабораторні заняття. Самостійна робота. Тренінгові заняття. Виконання індивідуально-дослідницьких завдань. Робота у мікрогрупах. Індивідуальна консультація (дискурс).	Бесіда (дискурс). Проблемний виклад. Методи психологічної діагностики. Комунікативні вправи. Моделювання педагогічних ситуацій. Метод проєктів. Ділові ігри. Рефлексія квазіпрофесійної діяльності.
2	Ознайомчий (адаптаційний)	Діалогова взаємодія («студент-вчитель», «студент-викладач»). Осмислення соціально-педагогічного досвіду вчителя для самопроєктування. Переживання, що актуалізуються у ході ведення щоденника чи складання звіту.	Знання про структуру, специфічні особливості та функції педагогічної діяльності. Психолого-педагогічний аналіз професійної майстерності вчителя. Побудова програми професійного саморозвитку (проєкту як «передчуття майбутнього»). Складання проєкту щодо обґрунтування методичного підходу. Складання тематичних планів, структурних планів уроків на основі загальної моделі процесу навчання. Складання проєкту виховного заходу.	Самостійна робота. Групова форма аналізу уроку, проведеного вчителем. Індивідуальна консультація (дискурс). Виконання індивідуально-дослідницьких завдань.	Бесіда (дискурс). Аналіз педагогічних ситуацій. Комунікативні вправи. Метод проєктів. Створення портфоліо.

3	Діяльнісний	Діалогова взаємодія («студент-практикант-учні»). Занурення у «шкільне освітнє середовище». Переживання, що актуалізуються у ході проведення уроку та під час його самоаналізу. Набуття досвіду самопроєктування. Набуття досвіду реалізації власного педагогічного проєкту. Інтерпретація рефлексивного досвіду педагогічної діяльності.	Знання загальної моделі та методичних підходів до здійснення предметного навчання. Реалізація проєкту щодо застосування методичного підходу. Реалізація тематичних планів та структурних планів уроків. Реалізація проєкту виховного заходу. Внесення коректив у програму професійного саморозвитку.	Самостійна робота. Індивідуальна консультація (дискурс). Виконання індивідуально-дослідницьких завдань. Групова форма обговорення проміжних результатів педагогічної практики.	Аналіз педагогічних ситуацій. Аналіз власної діяльності на уроці та під час проведення позаурочних заходів. Бесіда (дискурс). Створення портфоліо.
4	Заключний (підсумковий)	Аналіз змін у структурі особистості студента-практиканта. Усвідомлення перспективи особистісно-професійного саморозвитку.	Актуалізація знань про прийоми особистісної рефлексії. Складання звіту за результатами педагогічної практики: аналіз результатів власної діяльності та діяльності учнів. Оцінка результатів власної педагогічної діяльності. Самооцінка власних педагогічних здібностей і професійно важливих якостей. Складання завдань програми професійного саморозвитку (на перспективу).	Самостійна робота. Індивідуальна робота із забезпечення психологічного супроводу в особистісно-професійному розвитку. Колективне обговорення досягнень студентів-практикантів. Захист результатів педагогічної практики.	Аналіз рівня розвитку професійно-педагогічних компетенцій. Бесіда (дискурс). Створення портфоліо. Рефлексія.

Підготовчий етап педагогічної практики передбачає:

- теоретичну підготовку студентів з хімічних дисциплін, педагогіки, психології, методики навчання предмету (хімії, біології, основ здоров'я);
- контроль набутих теоретичних знань, проведення настановної конференції, під час якої студентів знайомлять із завданнями, змістом практики, професійними компетентностями та критеріями оцінювання результатів педагогічної практики.

На підготовчому етапі важливим є застосування комплексу психолого-педагогічних засобів забезпечення вияву індивідуальності кожного студента. Так, у ході вивчення психології студенти отримують не тільки знання про структуру особистості, індивідуальні і вікові особливості учнів, психологічні основи навчання й виховання, механізми впливу на поведінку і діяльність учня, але й оволодівають прийомами самодіагностики власних індивідуально-психологічних особливостей [15]. Реалізація самопізнання на початковому етапі професійного саморозвитку стимулює мотиви самоосвіти, самовдосконалення, інтерес до психології особистості, водночас, є основою розвитку особистісної рефлексії [4]. Усвідомлення унікальності внутрішнього світу кожної людини, багатоманітності проявів людської індивідуальності стимулює відкриття і розвиток «Я-творчого» у побудові стратегії відносин з оточуючими, сприяє розвитку емоційного інтелекту, комунікативної компетентності. Ідея, покладена в основу організації освітнього процесу з психолого-педагогічних дисциплін «Навчання через самопізнання», реалізується нами шляхом застосування проєктної технології [5], контекстного навчання, ігрових методів. Зазначені методи і технології несумісні із

застосуванням авторитарного тиску викладача на студентів, тому сприяють прояву ініціативності, допитливості, здатності продукувати нові оригінальні ідеї [2; 3]. Зокрема, метод проєктів, як впровадження ідеї прагматизму в освіті, націлений на розвиток не тільки дослідницьких умінь в ході виконання завдань, що мають практичне значення, але й комунікативних і організаційних схильностей майбутніх учителів. Крім того, за нашими спостереженнями, саме в ході таких занять створюється «напружене освітнє середовище», в якому розкривається творчий потенціал студентів [5], більш інтенсивно розвиваються мотиви майбутньої педагогічної діяльності, пов'язані із потребою у спілкуванні, передачі знань. Особливо варто відзначити фактори, за яких проєктна діяльність буде успішною: налагодження діалогової взаємодії [3; 6], стимуляція проявів творчої активності студентів.

Особлива увага приділяється організації групової форми роботи в освітньому процесі з психолого-педагогічних дисциплін, адже включення студентів у такі форми діяльності забезпечує можливість порівняння себе і своїх досягнень з іншими, здатність аналізувати власні вчинки та вчинки своїх товаришів. Саме можливість виконувати соціально значущу діяльність в умовах малокомплектних груп стає тим середовищем, що є комфортним для організації міжособистісного спілкування, розвитку психологічних механізмів взаємного розуміння: рефлексії, емпатії, ідентифікації. Виконання завдань в умовах спільної діяльності стимулює розвиток професійно важливих якостей майбутнього педагога, зокрема, ініціативності, відповідальності, організованості, цілеспрямованості, наполегливості, старанності, а також, професійно-педагогічної компетентності, передусім, комунікативної її складової. Зокрема, на підготовчому етапі звертається особлива увага на розвиток здатності студента до децентрації у відносинах, оскільки умовою конструктивної взаємодії є уміння майбутніх вчителів долати егоцентризм у відносинах, змінювати свій погляд, позицію у результаті зіткнення, зіставлення і інтеграції її з позиціями інших. Це досягається шляхом виконання комунікативних вправ, тренінгових занять, застосування методу проєктів у ході вивчення психолого-педагогічних дисциплін [5].

У структурі мотиваційного компоненту професійного саморозвитку провідну роль, на нашу думку, відіграють перспективно-стимулювальні мотиви учіння (за А. Марковою), що ґрунтуються на розумінні значущості знання загалом і навчальної дисципліни, зв'язку навчального змісту з майбутньою професійною діяльністю. Для розвитку мотиваційної складової дійовим засобом ми вважаємо, передусім, розв'язок психологічних і педагогічних задач (у ході вивчення навчальних дисциплін «Психологія», «Педагогіка», «Основи педагогічної творчості», «Методика навчання хімії», «Методика навчання біології та основ здоров'я») [15]. У процесі розв'язання задач створюються умови для розвитку не тільки педагогічного мислення, але й інтелектуальних почуттів, зокрема, почуття впевненості чи сумніву у правильності розв'язання задачі. Особливу роль таких задач ми вбачаємо у розвитку дивергентного мислення студентів, що забезпечує можливість пошуку нових оригінальних варіантів розв'язання як життєвих, так, в майбутньому, і професійних задач, а також у сприянні розвитку пізнавального інтересу, мотивів самоосвіти. Застосування ситуаційних завдань, в яких моделюються аспекти майбутньої професійно-педагогічної діяльності, є ще одним дієвим, на наш погляд, засобом активізації професійного саморозвитку [15].

Ознайомчий етап педагогічної практики передбачає адаптацію студентів до умов освітнього процесу в школі, ознайомлення з роботою вчителів-предметників, класних керівників, з матеріально-технічною базою кабінетів хімії, біології, відвідування та аналіз уроків вчителів в закріпленому класі. На цьому етапі узгоджуються психолого-педагогічні характеристики учнів класів, в яких планується проведення уроків. У ході виконання студентами завдання «Психолого-педагогічний аналіз професійної майстерності педагога» шляхом спостереження за його діяльністю на уроках задіяні механізми ідентифікації, емпатії. Оцінювання професійного досвіду вчителів з позиції відповідності вимогам розвивального навчання актуалізує цілий комплекс професійних знань та умінь, стимулює досягнення творчого рівня володіння психолого-педагогічними знаннями.

Здатність аналізувати та інтерпретувати досвід вчителів забезпечує розвиток мотиваційно-ціннісного компоненту феномену, що розглядається. Осмислення соціально-педагогічного досвіду вчителя стимулює усвідомлення перспективи власного саморозвитку в майбутній професії і розглядається нами як провідний чинник на цьому етапі.

Організаційно-змістовий компонент професійного саморозвитку особистості передбачає побудову програми професійного саморозвитку (протопроєкту), складання проєкту щодо обґрунтування методичного підходу, тематичних планів, структурних планів уроків на основі загальної моделі процесу навчання, у ході якого створюються оптимальні умови для творчої самореалізації особистості майбутнього вчителя. Рефлексивно-саморегуляційний компонент на цьому етапі реалізується через здійснення самоаналізу проведених пробних уроків [16].

Діяльнісний етап педагогічної практики передбачає:

- підготовку (складання конспектів уроків, дидактико-методичного забезпечення), проведення та самоаналіз уроків хімії, біології.

- відвідування та аналіз уроків хімії, біології та позакласних заходів студентів-практикантів;
- проведення індивідуальної роботи з обдарованими учнями та учнями з початковим рівнем навчальних досягнень;
- збір інформації, проведення анкетування, педагогічного експерименту, контрольних робіт для здійснення поелементного аналізу знань, умінь учнів.

Мотиваційно-ціннісний компонент на цьому етапі реалізується через аналіз переживань, що актуалізуються у ході проведення уроку та під час його самоаналізу; набуття досвіду самопроєктування, реалізації власного педагогічного проєкту. У ході зазначених видів діяльності розвиваються професійні інтереси і переконання особистості, мотивація досягнення успіху.

Реалізація організаційно-змістового компоненту відбувається на цьому етапі шляхом реалізації проєкту щодо застосування методичного підходу, тематичного плану та структурних планів уроків, проєкту виховного заходу. Виконання цих розробок на даному етапі педагогічної практики забезпечує реалізацію технологічного компоненту професійного саморозвитку. Внесення коректив у програму професійного саморозвитку активізує розвиток рефлексивно-саморегуляційного компоненту на етапі, що розглядається.

Заключний (підсумковий) етап педагогічної практики передбачає:

- оформлення звітної документації, формування портфоліо; здачу звітної документації керівникам практики;
- захист педагогічної практики, під час якого визначається рівень сформованості професійних компетентностей та відбувається оцінювання результатів проходження педагогічної практики;
- проведення підсумкової конференції, на якій заслуховуються результати найвдаліших проєктів з використанням мультимедійної презентації, звертається увага на позитивні і негативні сторони результатів педагогічної практики.

Для розвитку рефлексивно-саморегуляційного компоненту на заключному етапі студенти здійснюють самодіагностику професійно-педагогічної компетентності, що передбачає систематичну фіксацію у щоденнику з педагогічної практики змісту педагогічних ситуацій, в яких студент безпосередньо брав участь під час уроків, виховних заходів, а також відзначення завдань професійно-педагогічної діяльності [2]. Використовуючи знання про зміст зазначеної компетентності, а також навички самоспостереження і рекомендовані психодіагностичні методики, студенти виявляють у себе особливості розвитку психолого-педагогічної компетентності. Викладач надає консультативну допомогу, враховуючи, що ця інформація не повинна поглиблювати психологічні внутрішньоособистісні конфлікти, а, навпаки, має сприяти їх продуктивному вирішенню. Складання завдань програми професійного саморозвитку є, на наш погляд, одним з вирішальних факторів професійного саморозвитку майбутнього вчителя на заключному етапі.

Висновки. Вирішальними чинниками професійного саморозвитку майбутнього вчителя є: пізнання й аналіз власних психологічних особливостей, знання основ професійного саморозвитку (підготовчий етап); осмислення соціально-педагогічного досвіду вчителя для побудови програми професійного розвитку (ознайомчий (адаптаційний) етап); занурення в «шкільне освітнє середовище», набуття досвіду самопроєктування і реалізації педагогічного проєкту (діяльнісний етап); аналіз змін у структурі особистості студента-практиканта, усвідомлення перспектив професійного саморозвитку (заключний етап). Вирішені фактори професійного саморозвитку визначають зміст, методи та форми психолого-педагогічного супроводу професійного саморозвитку особистості майбутнього вчителя.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у дослідженні динаміки професійного саморозвитку майбутнього вчителя у ході неперервної педагогічної практики.

Література

1. Бабак К. В. Психологічний супровід професійного розвитку студентів педагогічного коледжу: автореф. ... канд. психол. наук : 19:00:07 – педагогічна та вікова психологія / Костянтин Валерійович Бабак. – Київ, 2011. – 20 с.
2. Білоус О. В. Оцінка особливостей розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх учителів хімії у процесі педагогічної практики // Актуальні питання підготовки майбутнього вчителя хімії: теорія і практика : зб. наук. праць за матеріалами II Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., Вінниця, 16-17 березня 2016 р. – Випуск 2. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. – С. 40–44.
3. Білоус О. В. Особливості педагогічної взаємодії в процесі підготовки майбутніх учителів хімії // Психологічні виміри особистісної взаємодії суб'єктів освітнього простору в контексті гуманістичної парадигми: Матеріали Всеукр. конф. з міжнар. участю, Київ, 31 травня 2018 р. – Київ: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2018. – С. 33–36.
4. Білоус О. В. Розвиток рефлексії як передумови професійного становлення майбутніх учителів хімії // Дев'яті Сіверянські соціально-психологічні читання: матеріали Міжнар. наук. конф., Чернігів, 30 листопада 2018 р. / За наук. ред. О. Ю. Дроздова, І. І. Шлімакової. – Чернігів, НУ «ЧК» імені Т. Г. Шевченка, 2019. – С. 19 – 21.
5. Білоус О. В. Розвиток творчого потенціалу майбутніх учителів природничих дисциплін засобами проєктної технології // Десяті Сіверянські соціально-психологічні читання: матеріали Міжнар. наук. конф., Чернігів, 29 листопада 2019 р. / За наук. ред. О. Ю. Дроздова, І. І. Шлімакової. – Чернігів, НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 2020. – С. 12 – 15.

6. Білоус О. В. Роль діалогічної взаємодії у формуванні готовності майбутніх учителів до реалізації розвивальної функції навчання // Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин: матеріали XI Міжнар. наук.-практ. конф., Кам'янець-Подільський, 23 квітня 2019 р. / За ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. – Кам'янець-Подільський, ПП «Медобори-2006», 2019. – С. 86 – 89.
7. Блажко О. А. Педагогічна практика майбутніх учителів хімії в умовах профільної старшої школи / О. А. Блажко // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. М. Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: Зб. наук. праць. – Випуск 50 /Редкол.: В.І.Шахов (голова) та ін.– Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2017.– С.49-53.
8. Власова Е. А. Профессиональное саморазвитие будущих социальных педагогов : Монография / Е. А. Власова. – Балашов : Николаев, 2009. – 116 с.
9. Концепція розвитку педагогічної освіти. – Режим доступу : <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti> – Назва з екрана.
10. Кузікова С. Б. Психологія саморозвитку: навч. посіб. / С.Б. Кузікова. – Суми: МакДен, 2011. – 149 с.
11. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М.: Просвещение, 1996. – 308 с.
12. Масовер Н. Ю. Саморазвитие студента в профессионально-личностном становлении преподавателя естественнонаучной дисциплины / Н. Ю. Масовер, Н. И. Никитина // Методическое пособие «Педагогическая практика студентов университета с дополнительной квалификацией «химия»» – Новгород : НовГУ, 2005. – Т. 13. 2005. – Вып. 2. – С. 93-96.
13. Минюрова С. А. Психологические основания стратегий личностно-профессионального саморазвития / С. А. Минюрова // Журнал практического психолога. 2008. – № 2. – С. 97–98.
14. Митина Л. М. Психология труда и профессионального развития учителя: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 320 с.
15. Самойленко П. В. Засоби діагностики якості психолого-педагогічної підготовки магістрів природничих наук (хімія) у педагогічному університеті : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / П. В. Самойленко, О. В. Білоус. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2013. – 232 с.
16. Самойленко П. В. Формування професійно-методичних компетенцій бакалаврів освіти (хімія) : пропедевтичний етап // Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Методика навчання природничих дисциплін у середній та вищій школі» (XXV Каришинські читання) : Полтава, 29-30 травня 2018 р.,. – Полтава : ПП «Астроя», 2018. – С. 298–300.
17. Самойленко П.В. Формування професійно-методичних умінь з хімії студентів педагогічного університету у процесі педагогічної практики / П.В.Самойленко // Матеріали IV Всеукр. наук.-метод. семінар з проблем хімічної і біологічної освіти «Актуальні питання навчання хімії в теорії і досвіді вчителів».– Чернігів: ЧДПУ імені Т.Г.Шевченка, 2006.– С. 49-57.
18. Староста В. І. Педагогічна практика майбутніх учителів хімії: організація та навчально-методичне забезпечення / В. І. Староста // Підготовка майбутнього вчителя хімії до впровадження Державного стандарту базової та повної середньої освіти: збірник матеріалів Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. / За заг. Ред. О. А. Блажка. – Вінниця: ТОВ «Нілан -ЛТД». – С.52–53.
19. Чудина Е. Е. Профессионально-личностное саморазвитие будущего учителя в вузе / Е. Е. Чудина. Известия Волгоградского государственного технического университета. – Вып. 9 (112). – Том 13. 2013. – С. 155–159.

References

1. Babak K. V. Psykholohichniy suprovod profesiinoho rozvytku studentiv pedahohichnoho koledzhu: avtoref.. ... kand. psykhol. nauk : 19:00:07 – pedahohichna ta vikova psykholohiia / Kostiantyn Valeriiovych Babak. – Kyiv, 2011. – 20 s.
2. Bilous O. V. Otsinka osoblyvostei rozvytku psykholoho-pedahohichnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv khimii u protsesi pedahohichnoi praktyky // Aktualni pytannia pidhotovky maibutnoho vchytelia khimii: teoriia i praktyka : zb. nauk. prats za materialamy II Vseukr. nauk.-prakt. internet-konf., Vinnytsia, 16-17 bereznia 2016 r. – Vypusk 2. – Vinnytsia: TOV «Nilan-LTD», 2016. – S. 40–44.
3. Bilous O. V. Osoblyvosti pedahohichnoi vzaiemodii v protsesi pidhotovky maibutnikh uchyteliv khimii // Psykholohichni vymiry osobystisnoi vzaiemodii subiektiv osvithnoho prostoru v konteksti humanistychnoi paradyhmy: Materialy Vseukr. konf. z mizhnar. uchastiu, Kyiv, 31 travnia 2018 r. – Kyiv: DP «Informatsiino-analitychne ahentstvo», 2018. – S. 33–36.
4. Bilous O. V. Rozvytok refleksii yak peredumovy profesiinoho stanovlennia maibutnikh uchyteliv khimii // Deviaty Siverianski sotsialno-psykholohichni chytannia: materialy Mizhnar. nauk. konf., Chernihiv, 30 lystopada 2018 r. / Za nauk. red. O. Yu. Drozdova, I. I. Shlimakovoi. – Chernihiv, NU «ChK» imeni T. H. Shevchenka, 2019. – S. 19 – 21.
5. Bilous O.V. Rozvytok tvorchoho potentsialu maibutnikh uchyteliv pryrodnychkykh dystsyplin zasobamy proektnoi tekhnolohii // Desiaty Siverianski sotsialno-psykholohichni chytannia: materialy Mizhnar. nauk. konf., Chernihiv, 29 lystopada 2019 r. / Za nauk. red. O. Yu. Drozdova, I. I. Shlimakovoi. – Chernihiv, NUCHK imeni T. H. Shevchenka, 2020. – S. 12 – 15.
6. Bilous O. V. Rol dialohichnoi vzaiemodii u formuvanni hotovnosti maibutnikh uchyteliv do realizatsii rozvyvalnoi funktsii navchannia // Aktualni problemy psykholohii osobystosti ta mizhosobystisnykh vzaiemyn: materialy XI Mizhnar. nauk.-prakt. konf., Kamianets-Podilskyi, 23 kvitnia 2019 r. / Za red. S. D. Maksymenka, L. A. Onufriievoi. – Kamianets-Podilskyi, PP «Medobory-2006», 2019. – S. 86 – 89.
7. Blazhko O. A. Pedahohichna praktyka maibutnikh uchyteliv khimii v umovakh profilnoi starshoi shkoly / O. A. Blazhko // Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. M. Kotsiubynskoho. Seria: Pedahohika i psykholohiia: Zb. nauk. prats. – Vypusk 50. / Redkol.: V. I. Shakhov (holova) ta in. – Vinnytsia: TOV «Nilan LTD», 2017. – S. 49–53.
8. Vlasova E. A. Professional'noe samorazvitie budushchih social'nyh pedagogov : Monografiya / E. A. Vlasova. – Balashov : Nikolaev, 2009. – 116 s.

9. Koncepciya rozvitku pedagogichnoi osviti. – Rezhim dostupu : <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepci-rozvitku-pedagogichnoi-osviti> – Nazva z ekrana.
10. Kuzikova S. B. Psihologiya samorozvitku: navch. posib. / S.B. Kuzikova. – Sumi: MakDen, 2011. – 149 s.
11. Markova A. K. Psihologiya professionalizma / A. K. Markova. – M.: Prosveshchenie, 1996. – 308 s.
12. Masover N. Yu. Samorazvitie studenta v professional'no-lichnostnom stanovlenii prepodavatelya estestvennonauchnoj discipliny / N. Yu. Masover, N. I. Nikitina // Metodicheskoe posobie «Pedagogicheskaya praktika studentov universiteta s dopolnitel'noj kvalifikaciej «himiya»» – Novgorod : NovGu, 2005. – T. 13. 2005. – Vyp. 2. – S. 93-96.
13. Minyurova S. A. Psihologicheskie osnovaniya strategij lichnostno-professional'nogo samorazvitiya / S. A. Minyurova // ZHurnal prakticheskogo psihologa. 2008. – № 2. – S. 97–98.
14. Mitina L. M. Psihologiya truda i professional'nogo razvitiya uchitelya: Ucheb. posobie dlya stud. vyssh. ped. ucheb. zavedenij. – M.: Izdatel'skij centr «Akademiya», 2004. – 320 s.
15. Samoilenko P. V. Zasoby diahnozyky yakosti psykhologo-pedahohichnoi pidhotovky mahistriv pryrodnychkh nauk (khimiia) u pedahohichnomu universyteti : navch. posib. [dlya stud. vyssh. navch. zakl.] / P. V. Samoilenko, O. V. Bilous. – K.: Vydavnychi Dim «Slovo», 2013. – 232 s.
16. Samoilenko P. V. Formuvannia profesiino-metodychnykh kompetentsii bakalavriv osvity (khimiia) : propedevtychnyi etap // Materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. «Metodyka navchannia pryrodnychkh dystsyplin u serednii ta vysshii shkoli» (XXV Karyshynski chytannia) : Poltava, 29-30 travnia 2018 r.,. – Poltava : PP «Astraia», 2018. – S. 298–300.
17. Samoilenko P. V. Formuvannia profesiino-metodychnykh umin z khimii studentiv pedahohichnoho universytetu u protsesi pedahohichnoi praktyky / P. V. Samoilenko // Materialy IV Vseukr. nauk.-metod. seminar z problem khimichnoi i biolohichnoi osvity «Aktualni pytannia navchannia khimii v teorii i dosvidi vchyteliv». – Chernihiv : ChDPU imeni T.H. Shevchenka, 2006. – S. 49–57.
18. Starosta V. I. Pedahohichna praktyka maibutnikh uchyteliv khimii: orhanizatsiia ta navchalno-metodychne zabezpechennia / V. I. Starosta // Pidhotovka maibutnoho vchytelia khimii do vprovadzhennia Derzhavnoho standartu bazovoi ta povnoi serednoi osvity: zbirnyk materialiv Vseukr. nauk.-prakt. internet-konf. / Za zah. Red. O. A. Blazhka. – Vinnytsia: TOV «Nilan -LTD». – S.52–53.
19. Chudina E. E. Professional'no-lichnostnoe samorazvitie budushchego uchitelya v vuze / E. E. Chudina. Izvestiya Volgogradskogo gosudarstvennogo tekhnicheskogo universiteta. – Vyp. 9 (112). – Tom 13. 2013. – S. 155–159.

УДК 378.147

DOI 10.31652/2415-7872-2020-65-62-70

ПРИНЦИПИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Галузяк В. М., orcid.org/0000-0001-7223-3821

Особистісно-професійне самовизначення майбутніх учителів розглядається як ключовий механізм формування професійної позиції, в основі якого лежать процеси смислоутворення, ціннісного самовизначення та становлення професійної ідентичності. Професійна позиція як результат особистісно-професійного самовизначення студентів відображає відносно стабільну систему свідомо вироблених ставлень до різних аспектів майбутньої професійної діяльності: її суб'єктів, цілей, цінностей, принципів, технологій, методів і засобів організації. Професійна позиція характеризує вчителя як суб'єкта педагогічної діяльності, який, ґрунтуючись на критично осмислених нормах педагогічної культури, виробив власну систему професійних цінностей і способів їх реалізації. На основі аналізу наукових джерел та педагогічної практики визначено й обґрунтовано комплекс принципів, які забезпечують особистісно-професійне самовизначення майбутніх учителів у процесі вивчення педагогічних дисциплін: принцип ціннісно-сміслової контекстності змісту навчального діалогу, принцип узгодження у діалозі професійних і особистісних цінностей його суб'єктів, принцип транспарентності й самовизначення, принцип єдності нормативності й альтернативності, принцип єдності довіри і сумніву, принцип суб'єкт-суб'єктної взаємодії, принцип інтерактивності і позиційної відкритості в діалозі, принцип рефлексивності суб'єктів навчального діалогу, принцип креативності спільної діяльності суб'єктів діалогу. Дотримання вказаних принципів активізує особистісно-професійне самовизначення майбутніх учителів, сприяє становленню їх професійної позиції як системи ціннісно-сміслових орієнтацій, що утворюють концептуальну основу майбутньої професійної діяльності. Ефективна реалізація розглянутих принципів можлива за умови використання педагогічних технологій, побудованих на суб'єкт-суб'єктній основі. Однією з таких технологій є навчальний діалог, який передбачає організацію під час заняття міжсуб'єктної взаємодії, спрямованої на вирішення навчальних проблем і пошук студентами особистісного смислу в професійних знаннях.

Ключові слова: самовизначення, особистісне самовизначення, професійне самовизначення, професійна позиція, підготовка учителів.